

Зарубежный опыт

Бақоев М,
Қобилов А.

ИҚТИСОДИЁТГА ТЎҒРИДАН-ТЎҒРИ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ЖАЛБ ҚИЛИШ: СИНГАПУР ТАЖРИБАСИ

1965 йилда Малайзия таркибидан мустақил давлат сифатида ажралиб чиққан вақтда Сингапурнинг иқтисодий ҳолати минтақа давлатлари ичида нисбатан анча қолоқ эди. Табиий ресурсларнинг йўқлиги, ҳудуднинг жуда кичиклиги, аҳоли турмуш даражасининг ўта пастлиги, ишсизлик, коррупция юқори даражада ривожланганлиги мустақил давлатни шакллантириш жараёнига жиддий тўсқинлик қилган. Шунга қарамай, Сингапур ҳукумати изчиллик билан ижтимоий-иқтисодий соҳаларда катта ислохотларни амалга оширди.

Иқтисодиётга хорижий инвесторларни жалб қилиш мақсадида "очиқ эшиклар сиёсати"дан фойдаланилди. Мамлакат иқтисодиётининг деярли барча секторлари хорижий инвесторлар учун кенг очилди.

Мамлакатнинг рақобат борасида устунлик қилиш имкониятини берувчи барча омиллардан жуда самарали фойдаланилди. Қулай географик жойлашув туфайли мамлакат қисқа вақт ичида дунёнинг энг йирик портларидан бирига айланди.

Қўшни давлатлардаги арзон ишчи кучи ва арзон хом ашёларни иқтисодиётга жалб қилиш, илғор ишлаб чиқариш ва бошқарув технологияларини ўзлаштириш стратегиясидан оқилона фойдаланиш сиёсати ўз натижасини берди. Маҳаллий ҳукумат томонидан мамлакатда жойлашган дунёнинг йирик корпорациялари, банк ва инвестиция компанияларидан замонавий бошқарув услублари ўзлаштирилди. Шу тариқа, жаҳонда тўпланган бой, илғор бошқарув механизмлари давлат ва хусусий секторларида муваффақиятли қўлланилди.

Бугунги кунга келиб Сингапур қуйидаги шарт-шароитлар мавжудлиги жиҳатидан инвесторлар учун энг қулай мамлакатлардан бирига айланди:

- мамлакат иқтисодиёти барқарорлиги таъминланганлиги;
- бизнес бошлашнинг осонлиги ва соддалиги;
- қулай инвестиция муҳити;
- инсоний капиталнинг юксак даражада ривожланганлиги;
- сифатли ва барқарор инфратузилма тизимининг мавжудлиги;
- ўта содда, қулай солиқ ва имтиёзлар тизимининг мавжудлиги;
- давлат бошқарувида инфорацион очиқлик даражасининг юқорилиги;
- коррупция даражасининг пастлиги ва ҳоказолар.

БАҚОЕВ Матёқуб Тешаевич, физика-математика фаълари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси «Қарорлар қабул қилиш назарияси» кафедраси мудири.

ҚОБИЛОВ Анвар Эшпўлатович, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси магистри.

Сингапур давлати охириги 40 йил ичида барқарор иқтисодий ўсиш даражаси таъминланган давлатлардан бири ҳисобланади. 1997 йилдаги молиявий инқироз даврида Сингапурга қўшни бўлган давлатлар иқтисодиётида кескин пасайиш юз берган бўлса-да, Сингапурда барқарор ўсиш суръатлари сақлаб қолинди. 2008 йилда бошланган иқтисодий-молиявий инқироз таъсирида АҚШ ва ЕИ мамлакатлари ҳали-ҳамон ўзига кела олмаган бир шароитда, Сингапур давлати ушбу инқироз таъсиридан ҳам тезда қутулди, 2010 йилга келиб, дунёдаги энг юқори иқтисодий ўсиш таъминланган давлатлардан бирига айланди (2010 йилдаги ЯММнинг йиллик ўсиш даражаси 14,8%).

Сингапур иқтисодиёти Moody's, S&P ва Fitch's лар томонидан AAA (Stable) баҳоси берилган Осиёдаги ягона давлатдир. Мамлакат иқтисодиёти электроника жиҳозлари ва машинасозлик экспортига, молиявий хизматлар, туризм ва дунёда энг катта юк ташиш ҳажмига эга бўлган денгиз порти бизнесига ихтисослашган.

1-жадвал

СИНГАПУРНИНГ АСОСИЙ МАКРОИҚТИСОДИЙ КЎРСАТКИЧЛАРИ (2008-2012 йиллар)¹

Кўрсаткичлар	2008	2009	2010	2011	2012
ЯММ (млн \$)	257,367	259,943	314,389	331,347	341,641
Инфляция даражаси (%)	6,6	0,6	2,9	5,2	4,6
Ишсизлик даражаси (%)	2,2	3,2	2,2	2,1	2,0
Ташки савдо айланмаси (млн \$)	927,655	747,417	902,063	974,396	984,884
жумладан:					
Экспорт	476,762	391,118	478,841	514,741	510,329
Импорт	450,893	356,299	423,222	459,655	474,554

Мамлакатда инфляциянинг паст даражаси сақланиб қолган. Ишсизлик даражаси ҳам ўта пастлиги билан эътиборга молик. Мамлакат меҳнат бозорида ишчи кучи етишмовчилиги кузатилади. Бу етишмовчилик қўшни давлатлар (Малайзия, Индонезия, Хитой, Бирма, Лаос, Филиппин)даги арзон ишчи кучи ҳисобига қондирилади.

Ишлаб чиқариш соҳасининг мамлакат ЯИМдаги улуши 20-30% ни ташкил қилади. Электроника маҳсулотлари (ярим ўтказгичлар ва ҳисоблаш техникалари) ишлаб чиқариш, фармацевтика, кимё саноати, қурилиш ва кемасозлик мамлакатнинг асосий саноат соҳалари ҳисобланади.

Шуни таъкидлаш лозимки, Сингапур иқтисодиётида молиявий хизматлар секторининг ўрни жуда катта. Мамлакатда бизнес муҳити ниҳоят даражада тараққий топганлиги ва сиёсий барқарорлик таъминланганлиги туфайли кўплаб трансиллий корпорация, банк ва инвестиция компаниялари ўз сармояларини Сингапур иқтисодиётига жойлаштирамоқда. Натижада, ТМКлар томонидан олиб келинган янги билим ва кўникмалар, технологиялар, ноу-хаулар маҳаллий ишлаб чиқарувчилар томонидан ўзлаштирилмоқда. Ҳозирги кунда Осиё бозорида фаолият олиб бораётган АҚШ ва Европанинг кўплаб йирик молиявий муассасалари ва компаниялари штаб квартиралари Сингапурда жойлашган.

Мамлакат иқтисодиётини юксалтиришда казино бизнеси, соғлиқни сақлаш, таълим, ИКТ ва масс-медиа секторлари ҳам муҳим роль ўйнайди.

Сингапур экспортининг асосини машина ва жиҳозлар, электроника, истеъмол товарлари, фармацевтика маҳсулотлари, кимё саноати маҳсулотлари, минерал ёнилғи маҳ-

сулотлари ташкил қилади. 2012 йилда экспорт ҳажми 510,3 млрд. долларни ташкил қилиб, экспортнинг энг катта улуши Гонгконг, Малайзия, АҚШ, Индонезия, Хитой ва Япония давлатлари ҳиссасига тўғри келган. Мамлакатнинг импорти асосини машина ва жиҳозлар, минерал ёнилғилар, кимё саноати маҳсулотлари, озиқ-овқат маҳсулотлари ва истеъмол товарлари ташкил қилади. 2012 йилда импорт ҳажми 474,5 млрд. долларни ташкил этган. Ўз навбатида, Сингапур АҚШ, Малайзия, Хитой, Япония, Индонезия ва Жанубий Корея каби давлатларга ўз маҳсулотларини экспорт қилади. Сингапур давлати экспорт ҳажми бўйича дунёда 14-ўринни, импорт ҳажми бўйича 15-ўринни эгаллайди.

Сингапурнинг хорижий инвесторларни жалб қилиш борасида эришган энг катта ютуғи шуки, бу ерда бизнесни бошлаш жуда осон. Иқтисодий фаолиятни бошлаш тартиботи ниҳоятда соддалиги билан ажралиб туради. Ушбу жараён оддий ва муаммолардан холи, электрон тарзда амалга оширилгани боис жуда тез кечади. Бизнесни янгидан бошлашни хоҳловчилар 65 SD миқдоридagi мажбурий тўловни амалга оширгандан сўнг онлайн тарзда 15 дақиқа ичида рўйхатдан ўтказилади. Сингапур бизнесни юритиш индекси бўйича дунёдаги энг яхши давлатдир. Шунингдек, бизнесни юритишнинг кўплаб таркибий қисмлари бўйича дунё мамлакатлари ичида юқори кўрсаткичларга эга. Хусусан, бизнесни бошлаш бўйича дунёда 4-ўринда, қурилишга рухсат олишнинг осонлиги бўйича 2-ўринда, электр энергия билан уланиш тезлиги бўйича 5-ўринда, мулкни рўйхатдан ўтказиш бўйича 36-ўринда, кредит олиш тартибининг қулайлиги бўйича 12-ўринда, инвесторлар ҳуқуқларининг ҳимояланиши бўйича 2-ўринда, солиқларнинг енгиллиги бўйича 5-ўринда, муаммоларнинг бартараф этилиши бўйича 2-ўринда, шартномаларнинг бажарилиши бўйича 12-ўринда эканлиги эътиборга молик ҳолатдир.

2-жадвал

СИНГАПУРДАГИ БИЗНЕСНИ ЮРИТИШ МУҲИТИ КЎРСАТКИЧЛАРИ²

КЎРСАТКИЧЛАР	DOING BUSINESS 2013 РЕЙТИНГИ	DOING BUSINESS 2012 РЕЙТИНГИ	РЕЙТИНГДАГИ ЎЗГАРИШ
Бизнесни юритиш	1	1	Ўзгариш йўқ
Унинг критерийлари:			
Бизнесни бошлаш	4	4	Ўзгариш йўқ
Қурилишга рухсатнома олиш	2	2	Ўзгариш йўқ
Электр энергияга уланиш	5	6	+1
Мулкни рўйхатдан ўтказиш	36	36	Ўзгариш йўқ
Кредит олиш	12	9	-3
Инвесторлар манфаатларининг ҳимояланиши бўйича	2	2	Ўзгариш йўқ
Солиқларнинг енгиллиги бўйича	5	4	-1
Муаммоларнинг бартараф этилиши бўйича	2	2	Ўзгариш йўқ
Шартнома шартларининг бажарилиши бўйича	12	13	+1

Инвестиция муҳитининг ўта қулайлиги бўйича Осиё минтақасида фақатгина Гонгконггина Сингапур билан рақобатлаша олади. Хорижий инвесторлар учун мамлакатда дўстона муносабат шакллантирилган. Инвесторлар ҳуқуқларининг ҳимоя қилиниши ўта юқори даражада таъминланган. Мамлакатда, "хорижий инвесторларнинг манфаатлари - бу Сингапурнинг манфаатларидир", - деган қоидага амал қилинади.

Сингапур ҳозирги кунда дунёдаги инвестиция потенциали бўйича энг яхши давлат³, ташқи савдо ва инвестиция бўйича дунёдаги энг яхши 3 давлатдан бири⁴, бизнес қилиш осонлиги бўйича дунёдаги энг яхши давлат⁵, Жаҳон Иқтисодий Форуми ҳисоботларига кўра 2001-2012 йилларда глобал рақобатбардошлик индекси бўйича дунёдаги энг яхши 2-давлат⁶, бизнес муҳити бўйича Жанубий-шарқий Осиё ва дунёдаги энг яхши давлат⁷, интеллектуал мулкни ҳимоя қилиш бўйича Осиёдаги энг яхши, дунёдаги 2-давлат⁸, коррупция даражасининг пастлиги бўйича Осиёдаги энг яхши ва дунёдаги 7 та давлатдан биридир⁹.

Сингапурнинг Нью-Йорк шаҳридан ҳам кичик бўлган территориясида стратегик аҳамиятга эга бўлган табиий бойликлар мавжуд эмас. Гарчи, Сингапур нефтни қайта ишлаш бўйича дунёдаги энг йирик 3 та давлатдан бири бўлса-да, хом ашё четдан, асосан, Саудия Арабистонидан келтирилади.

Айтиш мумкинки, Сингапурнинг ҳақиқий табиий бойлиги бу — мамлакат аҳолиси-дир. Ушбу омил мамлакат иқтисодиёти муваффақиятининг асосий гаровидир. Сингапур аҳолиси ўртасида "ҳаётимиз мобайнида муттасил билим оламиз (Lifelong learning)" деган қатъий қоида шакллантирилган. Шу принципга мувофиқ мутахассисларни қайта тайёрлаш, уларнинг малакасини доимий равишда ошириш тизими таъминланган. Миллий мутахассисларнинг чет элдаги малака ошириши, ўқишига кетадиган сарф-харажатларнинг 90%и давлат томонидан қoplanади.

Сингапур мустамакалалик давриданок савдо ва ҳарбий денгиз портлари орқали яхши ривожланган инфратузилмага эга бўлган.

Мамлакатда транспорт коммуникацияларини ривожлантиришга катта эътибор берилиши натижасида, ҳозирги кунда мамлакат самарали, хавфсиз ва барқарор транспорт тизимига эга. Мамлакат қуруқликда 3297 км.лик сифатли автомобиль йўли ва 138,2 км.лик темир йўл (метро) инфратузилмасига эга.

Сингапурнинг Чанги аэропорти ҳозирги кунда 57 та мамлакатнинг 182 та шаҳри билан ҳаво йўли орқали боғланган. Чанги аэропортида ҳафтасига 4000 дан ошиқ йўловчи ва юк ташиш бўйича қатновлар амалга оширилади.

Сингапур аҳолиси ўртасида "ҳаётимиз мобайнида муттасил билим оламиз (Lifelong learning)" деган қатъий қоида шакллантирилган. Шу принципга мувофиқ мутахассисларни қайта тайёрлаш, уларнинг малакасини доимий равишда ошириш тизими таъминланган.

Сингапур порти 200 дан ошиқ линияларда, 123 мамлакатнинг 600 та денгиз портлари билан ўзаро қатновларни амалга оширади. Бир вақтнинг ўзида 1000 дан ошиқ кемаларнинг тўхташи натижасида Сингапур порти дунёдаги энг тирбанд портлардан бирига айланган.

Телекоммуникация тизими ҳам мамлакатда барқарор ривожланган. Мамлакатнинг ҳар

минг нафар аҳолисига 1225 нафар мобиль алоқадан фойдаланувчилар тўғри келади. Мамлакат аҳолисининг 99%и Интернетда онлайн режимда фаолият олиб боради. Кўплаб кафетерий ва ресторанларда, шунингдек, Чанги аэропортида миллий Wifi тизимидан текинга фойдаланиш мумкин.

Бизнес соҳасида фаолият олиб борувчилар учун махсус ер майдонлари ажратилиб, замонавий қулайликларга эга бўлган бизнес марказлари ташкил этилган. Сингапурнинг инвесторларни жалб қилишдаги яна бир устунлиги - қулай ва имтиёзли солиқ тизимининг амал қилишидир.

2003 йил 1 январдан бошлаб, Сингапурда бир поғонали солиқ тизимига (one-tier taxation system) ўтилган. Ушбу тизимга мувофиқ, акционерларнинг фойдадан олган дивидендлари солиқдан озод этилган. Солиққа тортишда ҳудудийлик принципига асосланилади, яъни Сингапурда топилган ва хорижий манбалардан мамлакатга олиб келинган ҳар қандай даромад мажбурий равишда солиққа тортилади. Сингапурда фаолият юритувчи норезидент компаниялар томонидан хорижий манбалардан топилган ва Сингапурга олиб келинмаган даромадлар солиққа тортилмайди.

2010 йилдан бошлаб, Сингапурда ишлаб чиқариш субъектлари учун фойда солиғи ставкаси 17% қилиб белгиланган. Янгидан фаолият юритишни бошлаган бизнес субъектлари 3 йил давомида олган фойдаси 100,0 минг Сингапур долларига етгунига қадар фойда солиғидан озод қилинган. Шунингдек, ушбу муддат давомида кейинги 200,0 минг Сингапур долларлик фойда учун 50% миқдорида имтиёзли солиқ белгиланган.

3-жадвал

<i>Солиққа тортиш манбалари</i>	<i>Солиқ ставкаси</i>
100,0 минг (S\$) долларгача бўлган даромаддан	0%
101,0-300,0 (S\$) минг доллар даромаддан	8,5
300,0 минг (S\$) доллардан ошиқ даромаддан	17%
Қўшилган капитал солиқ ставкаси	0%
Акционерларга тақсимланадиган дивидендлар ҳисобидан ундириладиган солиқ ставкаси	0%
Чет элда ишлаб топилган ва Сингапурга киритилмаган фойда	0%
Чет элда ишлаб топилган ва Сингапурга киритилган фойдадан ундириладиган солиқ ставкаси	0-17%

СИНГАПУРДАГИ БИЗНЕС СУБЪЕКТЛАРИ Фойда солиғи ставкалари

Сингапурда қуйидаги солиқ турлари амал қилади:

- даромад (фойда) солиғи - жисмоний шахслар даромади ва компаниялар фойдасидан олинadиган солиқ (жисмоний шахслар учун даромад солиғи ставкаси 0 - 20% оралиғида бўлиб, 20,0 минг долларгача бўлган даромадлар учун 0% лик ставка, 320,0 минг доллардан ошиқ даромад учун 20% лик ставка қўлланилади.)

- мулк солиғи;
- автомобиль транспорти учун солиқ;
- божхона ва акциз солиғи;
- мерос учун солиқ (2008 йилдан жорий этилган);
- товар ва хизматлар солиғи (GST) - харид қилинган товар ва хизматлар учун олинadиган солиқ тури бўлиб, кўпгина давлатларда қўшилган қиймат солиғи деб юритилади. Сингапурда ушбу солиқ ставкаси 7% миқдорида белгиланган бўлиб, қисқа муддатга келган сайёҳлар ва меҳмонлар учун харид қилинган товарларнинг харид қилинганлигини тасдиқловчи чеклар тақдим қилинганда, ушбу ҚҚС чет эллик харидорга аэропорт ҳудудида нақд пул кўринишида ёки электрон шаклда қайтариб берилади;

- казино (тотализаторлар) солиғи;
- муҳр йиғими.

Сингапур ҳукумати томонидан инвесторлар учун қонунчилик, бизнес юритиш, солиққа тортиш соҳаларида жуда катта қулайликлар яратилган. Бир сўз билан айтганда, хорижий инвесторлар Сингапурда ўзини "ўз уйидагидек" ҳис қилишига имконият яратилган. 2000 йилгача мамлакат учун стратегик аҳамиятга эга бўлган (телекоммуникация, ОАВ, молиявий хизматлар, кўчмас мулкка эгаллик қилиш) соҳаларда инвесторлар учун чекловлар ўрнатилган эди. 2000 йилдан бошлаб ушбу соҳаларга ҳам хорижий инвестицияларни жалб қилиш амалиёти йўлга қўйилди.

Олиб борилган "очиқ эшиклар сиёсати" орқали мамлакат иқтисодиётига жалб қилинган хорижий инвестициялар салмоғи йилдан-йилга ошиб бормоқда. Давлат томонидан махсус қабул қилинган дастурлар орқали инвестицияларни жалб қилиш кўлами жаҳон молиявий инқирози шароитида ҳам камаймаган. Хусусан, 2009 йилдан бошлаб, туризм соҳасини ривожлантириш борасида жуда йирик инвестицион лойиҳалар амалга оширилди.

**СИНГАПУР ИҚТИСОДИЁТИДА ТТХИ
ҲАЖМИНИНГ ДИНАМИКАСИ¹⁰**

Минтакалар	2001	2003	2005	2007	2009	2011
млрд. Сингапур доллари						
ЖАМИ ТТХИ	216.5	246.2	323.8	466.6	574.8	672.0
Европа	84.5	103.9	140.0	198.3	222.2	252.0
Осиё	51.2	57.8	78.3	105.3	145.8	161.9
Жанубий Америка	34.7	38.1	50.1	91.0	121.8	146.3
Шимолӣ Америка	40.0	39.7	43.2	54.7	61.7	81.6
Африка	2.9	4.0	7.5	9.0	12.8	14.9
Океания	3.2	2.6	4.8	7.3	9.5	14.4

2012 йилга келиб, мамлакат иқтисодиётига киритилган ТТХИ ҳажми — 672,0 млрд. Сингапур доллариға етди ёки 2001 йилга нисбатан 3.1 баробарға ошди. Киритилган ТТХИларнинг 37,5%и Европа мамлакатлари (Голландия, Буюк Британия, Швейцария, Люксембург, Норвегия, Германия, Франция) ҳиссасига, 24,1%и Осиё мамлакатлари (Япония, Ҳиндистон, Гонгконг, Малайзия, Хитой, Тайвань) ҳиссасига тўғри келади.

Мамлакат иқтисодиётига жалб қилинган ТТХИ ларнинг 43,1%и молиявий секторга (банклар, инвестиция, суғурта компаниялари), 20,4%и саноат соҳасига (фармацевтика, компьютер, электроника ва оптик буюмлар), 17,6%и улгуржи ва чакана савдо секторига, 5,9%и илмий техника тараққиётига, 5,3%и транспорт соҳасига, 4,1%и кўчмас мулк бозорига, 0,9%и информатика соҳасига ва 2,7%и бошқа соҳаларга жойлаштирилган¹¹.

Ҳозирги кунда Сингапур портида 5 та Эркин савдо зонаси (ЭСЗ) фаолият олиб бормоқда. ЭСЗларда сотилган товар ва хизматларга ҳеч қандай бож ва тўловлар амалга оширилмайди, лекин ЭСЗ чегарасидан чиққан вақтдан бошлаб товар ва хизматлар эгасидан белгиланган тартибда божхона тўловлари ундирилади. Божхона ҳужжатларини расмийлаштириш ўта осон ва қулай, ортиқча қорғозбозликка йўл қўйилмайди.

Хулоса қилиб айтишимиз мумкинки, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш бўйича Сингапурнинг муваффақиятли тажрибаси хорижий инвестицияларни жалб қилиш даражаси мамлакатдаги сиёсий барқарорлик, қулай географик жойлашув, қулай инвестиция муҳити, бизнес юритиш учун яратилган қулайликлар (солиқ, божхона имтиёзлари), ишчи кучининг салоҳияти каби кўплаб муҳим омилларга боғлиқлигини кўрсатмоқда.

Манба ва адабиётлар

1. Yearbook of Statistics Singapore 2013, ISSN 0583-3655. Асосий манба: www.singstat.gov.sg
2. Doing Business Report, 2013
3. BERI report, 2011
4. Globalization Index, 2012
5. Doing Business Report 2012, World Bank
6. Global Competitiveness Report 2001-2012, World Economic Forum

7. Economist Intelligence Unit, Country Forecasts Report in December 2011
8. In its Global Competitiveness Report 2011 - 2012, the World Economic Forum
9. IMD World Competitiveness Yearbook in 2011
10. Report of the Economic Development Board of Singapore, 2012
11. Report of the Economic Development Board of